

פרק ט' (פסוקים א- ו) / ברוריה בן-דוד (וייס)

בפרק ט' נלמד על ניסיון ראשון לייסד מלוכה בישראל. מלכות ישראל הייתה משאת נפש קדומה מאז ימי האבות. לאברהם אבינו נאמר: "מלכים ממך יצאו" (בר' יז, ו). על שרה כתוב: "וברכתיה והיתה לגוים מלכי עמים ממנה יהיו" (בר' יז, טז). יעקב נתברך: "ישראל יהיה שמך... גוי וקהל גוים יהיה ממך ומלכים מחלצריך יצאו" (בר' לה, י-יא). "שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלקיך בו" (דב' יז, טו). המלך צריך להיבחר ע"י ה'.

בסוף ימיו היה גדעון בעל בעמיו ונשוא פנים. נשים רבות היו לו ושבעים בנים. "ופילגשו אשר בשכם ילדה לו גם היא בן, וישם את שמו אבימלך" (ח, לא).

האם אבימלך היה דומה לאביו?

לא, הוא היה ההפך הגמור ממנו. אביו ויתר על השלטון כשהעם פנה אליו בהצעה למשול בו. אבימלך רדף אחר השלטון ושאף אליו בכל כוחו. כינה עצמו בכינוי מלכותי "וישם שמו אבימלך". שינוי שמו מלמד על שררה.

מדוע בחר בשם אבימלך?

אבימלך היה שם מלכותי בקרב המלכים באותה תקופה. "וישלח אבימלך מלך גרר" (בר' כ, ב). "וילך יצחק אל אבימלך מלך פלשתים" (בר' כו, א).

האם אבימלך היה ראוי למלוך בזכות מעלותיו וכישוריו?

ברדיפתו אחר השררה לא הייתה טובת העם לנגד עיניו, בהיותו לוחם עריץ כל אמצעי היה כשר בעיניו להשגת השלטון. אבימלך לא נרתע מלרצוח את שבעים אחיו באכזריות.

כיצד השפיע אבימלך על תושבי שכם?

אבימלך הוליך אותם שולל, הסית אותם בערמה, כאילו הוא כמושל יחיד עדיף על שבעים מושלים בני גדעון שייחס להם בזדון כוונה למלוך. אם תבחרו באיש אחד בחרו בי "וזכרתם כי עצמכם ובשרכם אני" (פס' ב).

האם הנימוק של קרבת משפחה מספיק כדי להעלות אדם לשלטון?

בוודאי שלא, למלך דרושות תכונות מיוחדות, אך אנשי שכם בוודאי קיוו שאבימלך ירכז את שלטונו בשכם, ושכם תהיה שוב עיר מלכות כפי שהייתה לפני כיבוש הארץ.

מי היו תושבי שכם?

אנשי שכם הוותיקים היו ממוצא כנעני. בתקופת יהושע לא נזכר כיבוש שכם הם נכנעו כנראה לישראל. בני שכם היו חיונים שהתייחסו על חמור אבי שכם (בר' לד, ב, ו, כו) (בפרקנו פס' כח). תושבי שכם וסביבותיה נקראים בפרק "בעלי שכם" (פסוקים ו, ז, כ, כג, כד, כה, כו, לט, מו, מז, נא), בדומה ליושבי יריחו הכנענים המכונים "בעלי יריחו" (יהו' כד, יא). בעלי שכם, בית מילוא ובעלי מגדל שכם נמנו ודאי בחלקם על משפחות שכם הקדומות שישבו בעיר לפני כיבוש הארץ, לכן העדיפו את אבימלך השכמי מצד אמו על בני גדעון האחרים. בשכם שלט במשך כמה דורות מלך, וכנראה היה קשה לאנשי שכם להסתגל למשטר של ראשי

השבטים כפי שהיה נהוג בישראל, ייתכן שהם קיוו שאבימלך ירכז את שלטונו בשכם ויחדש את מעמדה המלכותי, לכן לא מקרה הוא כי הניסיון הפסול הראשון של מלוכה בישראל נעשה בשכם.

כיצד תמכו אנשי שכם באבימלך?

בשכם שכן מקדש אלילי לבעל ששמו "בית בעל ברית". אנשי שכם לקחו שבעים שקל מאוצר המקדש של "בעל ברית" ונתנו לאבימלך.

מה עשה אבימלך בכסף?

הוא שכר אנשים ריקים ופוחזים (ריקים- חסרי כל, חסרי יחוס ונחלה. פוחזים- קלי דעת שלא מהססים לעשות מעשי תועבה). בעזרת רוצחים שכירי חרב אלה ביצע אבימלך פשע מחריד. הוא טבח בעפרה את שישים ותשעה אחיו בני גדעון על אבן אחת. יותם האח הקטן הצליח להימלט.

באיזה מקום המליכו אנשי שכם את אבימלך?

"וימליכו את אבימלך למלך עם אלון מצב אשר בשכם", הכוונה כנראה למצבה שעל יד אלון. יש הסוברים כי היא המצבה שהקים יהושע תחת האלה בשכם (יהו' כד , כו).

פרק ט (פסוקים ז- כא)

מי היה יותם?

הקטן בבני גדעון שנמלט על נפשו מהטבח שעשה אבימלך באחיו.

מה מעיד על כך שהיה אמיץ לב?

הוא לא חשש להגיד לאבימלך ולאנשי שכם את האמת.

מהו משל?

אמצעי ספרותי, פתגם או סיפור שיש בו כדי ללמד לקח. **נמשל** – הרעיון שהמשל מכוון אליו והלקח הנלמד ממנו.

המשל מצודד את אוזן השומע בתוכנו הסיפורי. כוחו גדול כדבר תוכחה ולימוד לקח בכך, שאינו מעורר מיד את התנגדות המאזין לו, שמבין שהוא עצמו נושא המשל רק לאחר שהוא מטמיע את משמעותו.

כיצד הוכיח יותם את אבימלך ואנשי שכם?

ע"י משל, הוא עמד בראש הר גריזים והוכיח את בעלי שכם בסיפור משל העצים שהלכו למשוח עליהם מלך.

משל יותם

העצים ביקשו להמליך עליהם מלך והציעו את המלוכה לעץ פרי חשוב, לזית.

בזכות מה?

בזכות התועלת שהוא מביא, שמן למאכל ולמאור ומכבדים בו אלקים ואנשים.

כיצד?

"שמן זית זך להעלת נר תמיד" (ויק' כד , ב). שמנים בקרבנות בעיקר כחלק ממנחה.
"שמן משחת קדש" - קידשו במשיחת שמן את המשכן וכליו ואת הכוהנים ובגדיהם,
ובשמן זית משחו והכתירו מלכים.

מדוע סירב הזית למלוך על העצים?

כי אם יעלה לשלטון יהיה טרוד בענייני ציבור ולא יהיה לו פנאי לתת מפריו המשובח.

גם התאנה סירבה למלוך מהן מעלותיה?

הפירות המתוקים שהיא מגדלת.

מדוע סירבה למלוך?

מאותה סיבה שהזית סירב. עדיף בעיניה לעסוק במלאכתה הנכבדה והפורייה ולתת פירות מתוקים.

והגפן ?

גם היא סירבה למלוך על העצים. היא אינה רוצה לחדול מלתת פירות המשמחים אלוקים ואנשים.
יין משמח לבב אנוש, גם מנסכים אותו על המזבח, מברכים עליו "בורא פרי הגפן" בשבתות,
בחגים ובהבדלה במוצאי שבת וחסה.

התאנה, הזית והגפן עצי פרי טובים ומועילים שהשתבחה בהם ארץ ישראל לא חפצו למלוך.
בלית ברירה פנו העצים לאטד שהוא שיח קוצני וביקשוהו למלוך עליהם.

האם פנו לאטד בשל מעלותיו?

לא, האטד אינו מסוגל להביא תועלת, אלא רק נזק. עליו מועטים עוקציו מרובים, אינו נושא פירות,
אי אפשר לחסות בצלו כי אינו נותן צל, אינו מסוגל להגן ולסוכך.
כוחו גדול רק בדבר אחד, הוא נוח מאד להתלקח ולהבעיר יערות וכרמים. הוא מבטיח לעצים
מה שאינו יכול לקיים. "אם באמת אתם משחים אתי למלך עליכם באו חסו בצלי".

מה יקרה כאשר יתברר לעצים שאינם יכולים לחסות בצלו?

יתערער אמונם בו, וכאשר האטד ירגיש שהם אינם נאמנים לו תצא ממנו אש ותאכל את ארזי הלבנון.
הנמשל : העצים הם גדעון ובניו שהעם הציע להם את המלוכה. "משל בנו גם אתה, גם בנך גם
בן בנך" (ח , כב) והם סירבו. אדם נחות דרגה שנמשל לאטד הסכים למלוך עליהם. אדם שמסוגל
רק להבעיר אש, לחולל הרג ולהביא חורבן על רבים וטובים ממנו.
גורל העם שהמליך את אבימלך יהיה כגורל העצים שהמליכו עליהם את האטד. אם יתערער
אמון העם באבימלך תצא ממנו אש ותשרוף את נתיניו שביקשו מחסה בצל שלטונו.
יותם מנבא פורענות העתידה לבוא על אבימלך ועל בעלי שכם כאחד.

מדוע הם ראויים לעונש?

גדעון השליך נפשו מנגד הצילים מיד מדין והם גמלו לו בהרג שבעים בניו על אבן אחת,
והמליכו את אבימלך בזכות אמו בת עירם.
(שבעים בניו – למרות שיותר הצליח להימלט ונהרגו רק שישים ותשעה בני גדעון. לא היה נהוג
להפחית מהחשבון הכולל בעבור אחד כמו : "כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים"
בר' מו, כז. "ארבעים יכנו לא יסיף" דב' כה , ג).

פרק ט' (פסוקים כב- נז)

מה ניבא יותם על אחרית האטד?

"וויאמר האטד אל העצים אם באמת אתם משחים אתי למלך עליכם באו חסו בצלי ואם אין תצא אש מן האטד ותאכל את ארזי הלבנון" (פס' טו). הנמשל תצא אש מלחמה מאבימלך ותאכל את בעלי שכם ואת בית מלוא ובאש המלחמה ייפול גם אבימלך חלל.

לא נאמר וימלוך אבימלך, אלא "וישר אבימלך על ישראל שלש שנים" וישר- שלט, ("להיות כל איש שרר בביתו" אסתר א כב), כי הכתוב אינו מחשיב את אבימלך למלך. "וישר על ישראל" מלמד שאבימלך הרחיב שלטונו על כל מרכז הארץ.

רק שלוש שנים עברו מאז המליכו בעלי שכם את אבימלך "וישלח ה' רוח רעה בין אבימלך ובין בעלי שכם ויבגדו בעלי שכם באבימלך" (פס' כג).

מדוע שלח ה' רוח רעה בין אבימלך לבין בעלי שכם?

בגלל העוול הנורא שנעשה לשבעים בני גדעון ע"י אבימלך בסיועם של בעלי שכם.

אחד ממקורות הכנסתו של אבימלך היה המכס שגבה מאורחות שעברו דרך ארצו. שכם הייתה צומת דרכים חשובה בארץ מן הנגב דרך חברון וירושלים אל עמק יזרעאל, מן השרון (דרך טול כרם של ימינו) אל הגלעד. אבימלך הבטיח למשלמי המכס מעבר חופשי.

מה היה השלב הראשון של מרד בעלי שכם?

בעלי שכם הציבו אורבים שהתנפלו על הסוחרים שהביאו אספקה לשכם, ועל האורחות שעברו דרך שכם וגזלו את סחורתם, ההתנפלויות שיבשו את דרכי התחבורה בחבל שלטונו של אבימלך.

מי היה המעורר למרד?

בחגיגת הבציר הסית געל בן עבד נגד אבימלך. הוא שאל מדוע לא ייבחרו אנשי שכם למושל באחד מאזרחי העיר הנכבדים, מבני חמור החוי אבי שכם ומיסדה (בר' לד, ב). הכוונה לו עצמו, כי געל היה מצאצאי חמור אבי שכם ומייסדה. אבימלך בנו של גדעון בן ירבעל משבט מנשה אינו שכמי אמתי. הוא לא הזכיר את קרבתו מצד אמו, זבל שר העיר המושל הוא אמנם בן שכם, אך מושל בשם אבימלך. געל ואנשיו עוררו את אנשי שכם להדיח את אבימלך. הוא סיים דבריו בקריאה רברבנית ומתלהמת: "אבימלך רבה צבאך וצאה". אסוף צבא רב וצא להילחם בי. אבימלך ישב כנראה במשך שנות שלטונו מחוץ לשכם, את מקומו היה ממלא זבל פקידו הנקרא גם בשם "שר העיר" (פס' ל).

פקיד בלשון המקרא הוא תפקיד בעל שררה ככתוב: "פשחור בן אמר הכהן והוא פקיד נגיד בבית ה'" (יר' כ, א). "בני בנימין תשע מאות עשרים ושמונה ויואל בן זכרי פקיד עליהם" (נחמ' יא ז-ח).

מי הזהיר את אבימלך?

זבל פקידו הנאמן שלח אליו מלאכים להזהירו "הנה געל בן עבד ואחיו באים שכמה והנם צרים את העיר עליך" (פס' לא). אבימלך נהג לבקר מידי פעם בשכם. יושבי העיר נהגו לצאת לקראתו ולהקביל את פניו.

עתה החליטו געל וחבריו כי בצאתם לקראתו בפעם הבאה יתנפלו עליו וימיתוהו. זבל הציע לאבימלך להגיע עם צבאו בחשכת לילה כדי שבעלי שכם האורבים לא יבחינו בו, וכשייצאו לקראתו בבוקר יעשה להם אבימלך כאשר זממו לעשות לו.

אילו אבימלך היה מנהיג נבון כיצד היה נוהג?

הוא היה משתדל להימנע ממלחמת אחים, כי שום תועלת לא תצמח ממנה רק הרס וחורבן.

איך נהג אבימלך?

חילק את צבאו לארבעה גדודים. הציב מארב על שכם מארבעה עברים.

כיצד הגיב געל?

געל הופתע בראותו אנשים רבים באים ממקום שלא שיער "הנה עם יורד מראשי ההרים".

מדוע ניסה זבל להפיג פחדו?

כדי שהסתערות אבימלך תמצאהו בלתי מוכן. "ויאמר אליו זבל את צל ההרים אתה ראה כאנשים" (פס' לו). כלומר: מה שאתה רואה אינו אלא צל הרים.

אך הצללים הלכו והתקרבו לעיר יותר ויותר ואי אפשר היה להסתיר את הדבר. עתה גילה זבל לגעל את האמת ולעג לו: "איה אפוא פיך אשר תאמר מי אבימלך כי נעבדנו הלא זה העם אשר מאסתי בו צא נא עתה והלחם בו" (פס' לח). התפארת וביזת את אבימלך צא והילחם באנשיו.

מה היו תוצאות המרד?

געל נחל מפלה גדולה "וירדפהו אבימלך וינס מפניו ויפלו חללים רבים עד פתח השער" (פס' מ). זבל גרש את געל ואנשיו שמיהרו למצוא מחסה בעיר. אבימלך ישב בארומה סמוך לשכם והמתין להזדמנות להיכנס לשכם בתאוות רצה ולהיפרע מן הבוגדים בו.

עתה יכול היה אבימלך לראות את המרד כמחוסל, אך אפשר לצפות למעשה טוב

מהאטד?

אבימלך הוסיף ללבות את אש מלחמת האחים עד שכולם נשרפו בה.

מה חשבו תושבי שכם?

שאחרי גירוש געל וחבר נאמניו מעירם חלפה הסכנה. הם האמינו שחמת אבימלך תחלוף והוא לא יוסיף להילחם בהם ולכן יצאו לעבוד בשדה.

כיצד נהג בהם אבימלך?

אבימלך לא סלח לאנשי שכם. הוא חילק את צבאו לשלושה גדודים אחד עמו בשער העיר ושניים בשדה. שני הגדודים הכו את כל מי שהיה בשדה והנמלטים נהרגו בשער העיר. אבימלך לכד את שכם. הרג את הנשואים בה, הרס את בנייניה ופיזר מלח על חרבותיה. מעשה סמלי המורה על שממת עולם. בכיבוש שכם מוכיח אבימלך את כישרונו הצבאי וערמתו. גפרית ומלח סמל לארץ שאינה מצמיחה תבואה ופירות כאילו היא שרופת אש. "גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמח ולא יעלה בה כל עשב" (דב' כט, כב). אבימלך ואנשיו שרפו באכזריות אלף איש שביקשו מחסה במקדש בעל ברית, שם אומר אבימלך לאנשיו בלשונו הנחותה: "מה ראיתם עשיתי, מהרו עשו כמוני". (גדעון השופט המשכיל בבואו להכות את מדין אומר ללוחמיו "ממני תראו וכן תעשו"). כנראה גם אנשי תבץ השתתפו במרד,

לכן גם אותה לכד אבימלך (תבץ נמצאת מצפון לשכם). תושבי תבץ נמלטו למגדל העיר הוא המבצר הפנימי, עלו על גג המגדל כדי לירות משם חצים ואבנים באנשי אבימלך. אבימלך רצה לשרוף את המגדל באש כפי שעשה למגדל בשכם, אחת הנשים השליכה פלח רכב (אבן ריחיים עליונה) על אבימלך "ותרוץ את גלגלתו". שברה את גולגולתו. בהרגישו כי הגיע קצו ביקש מנושא כליו : "שלף חרבך ומותתני פן יאמרו לי אשה הרגתהו וידקרהו נערו וימת" (פס' נד).
חרפה לאיש מלחמה להיהרג ע"י אישה. בקרב על הר הגלבוע ביקש שאול מנושא כליו : "שלף חרבך ודקרני בה פן יבואו הערלים האלה ודקרני והתעללו בי ולא אבה נשא כליו" (שמ"א לא , ד) שאול הפיל עצמו על חרבו ומת.

הורג אחיו על אבן אחת נהרג אף הוא מאבן. "וישב ה' את רעת אבימלך אשר עשה לאביו להרג את שבעים אחיו" (פס' נו).
"ואת כל רעת אנשי שכם השיב ה' בראשם ותבא אליהם קללת יותם בן ירבעל" (פס' נו נז)

מתוך מזרשי חז"ל

"אמר לו הקב"ה לאבימלך : רשע ! אתה הרגת שבעים איש על אבן אחת אף אתה, ותשלך אשה אחת פלח רכב על ראש אבימלך ותררוץ את גולגלתו" (ילקוט שמעוני רמז ס"ה).

הניסיון הראשון להקים מלוכה בישראל נכשל.

תכונותיו של אבימלך מול תכונותיו של גדעון :

<u>אבימלך</u>	<u>גדעון</u>
גאה ומתנשא	עניו וצנוע
רודף אחר השלטון	בורח מן השלטון
דורש טובת עצמו	דורש טובת עמו
מרע לעמו	מושיע לעמו

קריאת הפרק בחלוקת תפקידים.

ניבים

באמת ובתמים (פס' טז).
הוראתו : בכנות.

השליך נפשו מנגד (פס' יז).
הוראתו : סיכן את חייו.

את צל ההרים אתה רואה כאנשים (פס' לו).
הוראתו : הינך רואה דברים פרי הדמיון כממשיים.

ויזרעה מלח (פס' מה).
בהשאלה : הרס את המקום עד היסוד.

עבודה בכתב

- 1 כיצד השפיע אבימלך על תושבי שכם להמליכו?
- 2 כיצד תמכו בו אנשי שכם ?
- 3 מי היה יותם ?
- 4 משל יותם ופתרונו .
- 5 מה ניבא יותם על אחרית האטד וכיצד נתגשמה הנבואה ?

6 כתבו בלשון הספר :

- א) אני בן משפחתכם .
- ב) חסרי כל וקלי דעת .
- ג) ויישאר .
- ד) האם אפסיק .
- ה) ואם לא .
- ו) בכנות .
- ז) ויברח .
- ח) מרכז הארץ .

7 מי אמר למי?

- א) מה טוב לכם המשל בכם שבעים איש, אם משל בכם איש אחד .
- ב) אתם קמתם על בית אבי היום ותהרגו את בניו שבעים איש על אבן אחת .
- ג) מי אבימלך ומי שכם כי נעבדנו ?
- ד) רבה צבאך וצאה .
- ה) הנה צרים את העיר עליך .
- ו) הנה עם יורד מראשי ההרים .
- ז) את צל ההרים אתה רואה כאנשים .
- ח) הנה עם יורדים מעם טבור הארץ .
- ט) איה אפוא פיך אשר תאמר : מי אבימלך כי נעבדנו ?
- י) שלף חרבך ומותתני, פן יאמרו לי אשה הרגתהו .

8) התכירונו? מי אנחנו?

- א) נתנו לאבימלך שבעים כסף.
- ב) אנחנו אנשים ריקים ופוחזים.
- ג) המלכנו את אבימלך למלך.
- ד) השמעתי משל באזני אנשי שכם.
- ה) עוררתי למרד באבימלך.
- ו) הייתי פקידו הנאמן של אבימלך.
- ז) נחלתי מפלה גדולה בנסותי את כוחי במלחמה באבימלך.
- ח) גירשתי את געל ואנשיו משכם.
- ט) ראינו את המרד כמחוסל ויצאנו לעבודה בשדה.
- י) השלכתי פלח רכב על ראשו של אבימלך.
- יא) ביקשתי מנושא כלי שיהרגני.